

Sextil Pușcariu

Mi-a fost, timp de un sfert de veac, coleg la Universitatea din Cluj, la Facultatea de litere.

Am auzit pentru întâia oară de el în anul 1901, pe când eram elev în clasa a VII-a a liceului românesc din Brașov, iar el tânăr absolvent al Facultății de litere din Leipzig. Se angajase într-o polemică de ordin filologic cu profesorul meu de atunci, Nicolae Sulică — o minte ageră, care se ocupa cu probleme din cele mai interesante de folclor. Profesorul meu publicase în „Gazeta Transilvaniei” o serie de articole despre antropomorfisme și anti-antropomorfisme, la care i-a răspuns, cu observații cam incisive, tânărul Sextil Pușcariu. Am rămas atunci cu impresia că profesorul meu era mai solid în argumentare decât criticul său. Voi fi fost poate influențat de atașamentul pe care-l aveam pentru el?

Tot cam în acea vreme mi-a căzut în mână și o broșură a lui Pușcariu, intitulată *Juvenilia*¹. Erau primele lui încercări de literatură, de pe când fusese încă elev la liceul din Brașov. Copilării în versuri și în proză, pe care mai târziu le-a retractat, socotindu-le prea naive.

Mai târziu, Pușcariu a ajuns docent de limba română la Universitatea din Viena. Colabora și la „Luceafărul” de la Budapesta, în care publica lucruri care vedeau pe criticul destul de profund al fenomenului literar românesc. Îl urmăream cu atenție și îmi făcea plăcere să-i citesc articolele care

apăreau în revista pe care o sorbeam cu nesăț din doască în doască.

În anul 1905 l-am cunoscut personal la Sibiu, cu prilejul serbărilor și inaugurării muzeului etnografic al „Astrei”. În cadrul acestora, Pușcariu a ținut o minunată cuvîntare despre Timotei Cipariu. Un model de portret, alcătuit în perfectă cunoștință de cauză, cu un respect măsurat și lipsit de rezerve față de personalitatea pe care o caracteriza. Mi-a rămas întipărit în minte chipul conferențiarului, mai în vîrstă decît mine cu vreo zece ani buni, purtînd un barbișon pe care l-a păstrat apoi toată viața, cu o prezentare foarte cuviincioasă, cu un glas limpede, cu o limbă românească mult mai frumoasă decît cea ardelenescă obișnuită. A lăsat atunci o foarte bună impresie numeroșilor intelectuali care veniseră să-l asculte.

Eu tocmai publicasem prima mea lucrare, *Limba nouălor cărți bisericești*, o temă care eram sigur că-l interesa pe Pușcariu, ca lingvist. I-am trimis și lui un exemplar de onoare, însoțit de cîteva rînduri, prin care îl rugam să mă ierte pentru lucrarea atît de îndrăzneță, care pe mine nu mă mulțumea. În timp ce lucrasem la ea mi se păruse că eram pe calea cea bună, dar după ce am terminat-o am avut sentimentul imperfecțiunii. Îi găseam încă multe lipsuri, din care cauză îmi ceream un fel de scuze pentru modul în care prezentam problema.

Pușcariu mi-a răspuns printr-o scrisoare — pe care, din păcate, nu o mai am —, în care îmi mulțumea pentru broșura trimisă și mă făcea atent să nu împing prea departe autocritica, să nu fiu pesimist în legătură cu realizările mele, deoarece orice autor care se respectă, după ce a terminat o lucrare este nemulțumit de felul cum a ieșit. Numai proștii sînt încîntați de opera lor — îmi scria el —, oamenii cuminți găsesc întotdeauna că lucrarea putea fi mai bună. Mă sfătuia, în concluzie, să rămîn pe calea aleasă și să merg înainte cu cercetările mele. În acest mod, intervenția lui Pușcariu mi-a fost poate de ceva folos.

La vreo doi ani după aceea am avut cu el un fel de întîlnire indirectă. Aflasem din presă că fusese însărcinat de Academia Română să redacteze marele dicționar al limbii române. Eram în vremea aceea student la Budapesta și redactor la ziarul „Lupta”, unde urmăream fenomenele vieții noastre naționale atît sub raport literar și cultural cît și sub

raport politic. Trebuia, la sfârșitul anului școlar (1906—1907), să dau câteva examene la universitate, pentru a-mi justifica bursa pe care o promisem din partea Consistoriului de la Sibiu. Trebuie să mărturisesc că anul școlar de la Budapesta a fost pentru mine un an care, sub raportul studiilor, m-a nemulțumit destul de mult, dar care, în altă privință, mi-a fost de un mare ajutor pentru formarea mea ca luptător, prin experiența pe care am putut-o dobîndi în domeniul publicisticii românești. Student fiind, trebuia să dau câteva examene, printre care și unul de limba maghiară. Nu găseam nici un curs al profesorului, iar pe acesta nu-l cunoșteam nici măcar după figură. Îi știam doar numele și știam că trebuie să dau examen la el și să iau o notă care să justifice bursa.

Pe vremea aceea domneau la universitățile din vechea Ungarie niște obiceiuri despre care nu pot spune dacă se întâlneau sau nu și în alte țări, pentru că nu le-am văzut pe unde am trecut. Multe examene erau date și luate de candidați, fără ca aceștia să depună nici cel mai mic efort de studiu. Erau anumite librării, bine cunoscute de către studenți, în care se vindeau lucrări gata scrise de alți candidați. Puteai cumpăra cu douăzeci de coroane o lucrare, cu care te duceai la universitate, unde o citeai ca pe o producție proprie și-ți luai cu ea examenul. Mi s-a recomandat și mie această metodă de către un prieten. La început mi s-a părut a reprezenta o bună rezolvare pentru luarea unui examen de către tînărul redactor al gazetei politice de acolo, atît de prins în luptele zilnice. Cînd să trec la fapte însă, în preziua examenului, n-am putut face acest lucru, părăindu-mi-se odios. Eram descoperit, în ultima zi. Trebuia să găsesc un subiect și să-l pregătesc pe loc. M-am hotărît imediat asupra lui: despre marele Dicționar al limbii române. M-am dus la Universitate cu lucrarea făcută în câteva ore. Am căutat să-l văd pe profesor, ca măcar să știu cum arată, înainte de a intra la examen. Am intrat apoi în clasă și am spus profesorului că vreau să dau examen. S-a ridicat de la catedră, s-a așezat în bancă, m-a poftit pe mine la catedră și mi-a dat cuvîntul. I-am citit lucrarea despre marele dicționar pe care Academia Română îl inițiasse și pentru elaborarea căruia numise pe conaționalul meu și concetățeanul nostru, pe ardeleanul Sextil Pușcariu. Eram oarecum mîndru că îl cunoscusem personal pe acest om și că puteam prezenta o astfel de temă la examenul de limba maghiară.

Profesorul m-a ascultat cu mult interes și se vedea că este mulțumit de ceea ce spuneam. După ce am terminat, mi s-a adresat:

— Domnule coleg, vă mulțumesc pentru această lucrare, atât de interesantă. Nu am știut pînă acum că Academia Română a îmbrățișat problema aceasta atât de mare cu atîta înțelegere. O felicit pentru acest lucru și te felicit și pe dumneata.

Așa mi-am luat examenul respectiv, cu subiectul pe care îl îmbrățișase Sextil Pușcariu.

În 1914 Pușcariu a fost ales membru activ al Academiei Române. În acel an, la Rusalii, se ținea la Suceava primul congres al corpului didactic românesc din Bucovina, cu un program extrem de interesant și de bine alcătuit, din care făceau parte patru conferințe: una a lui Sextil Pușcariu despre limba română, a doua a lui Ioan Nistor — mai tîrziu membru al Academiei Române și ministru al Bucovinei — despre evoluția școlii românești din Bucovina, a treia a lui Vasile Grecu² despre bilingvismul în școala secundară din Bucovina, și a patra a mea, despre școala primară și viața de la țară. În jurul acestui program s-a desfășurat o activitate minunată din partea învățătorimii, prezentă în mare număr. Toată învățătorimea din Bucovina venise să asculte cele patru conferințe anunțate. A lui Pușcariu nu s-a putut ține, pentru că fusese ales membru al Academiei tocmai în preziua și trebuia să fie acolo, la ședința respectivă. Așa că a telegrafiat că nu poate fi prezent la congres.

La cîteva zile a venit totuși la Cernăuți, unde mă aflam și eu încă — în cadrul unei călătorii prin Bucovina — și unde publicul românesc i-a oferit un mare banchet, la care am fost invitat și eu. Ca la astfel de ocazii, s-au ținut toasturi peste toasturi, printre care a trebuit să fie și unul, scurt, al meu, ca reprezentant al intelectualității din Transilvania, în care am spus, printre altele:

— Dumneavoastră, domnilor, sînteți fericiți că puteți îmbrățișa în rîndurile dumneavoastră pe un om de o asemenea valoare. Puteți să fiți fericiți și puteți rîde din toată inima și cu amîndoi ochii. În ce mă privește, eu fac ca împăratul din poveste: cu un ochi rîd, dar cu celălalt plîng. Ca român, mă bucur că există o figură ca a lui Sextil Pușcariu, care merită toată atențiunea și cinstea, din partea noastră a tuturor românilor; dar, ca ardelean, mă doare inima că l-am

pierdut dintre noi pe acest om de valoare. În loc să-l păstrăm la noi acasă, iată că vi l-am dat dumneavoastră. Trebuie să o spun aici, cu toată sinceritatea, că părerea mea este că locul cel mai potrivit pentru un om ca Pușcariu eu socotesc că este Clujul. Dar Clujul este astăzi pentru noi cu toții un punct mort. Dați-mi voie să-mi exprim aici totuși nădejdea că o să trăim vremea în care domnul Pușcariu o să se înapoieze în Ardeal.

Cuvintele mele au fost răsplătite cu multe aplauze. Unele mai zgomotoase, altele mai reținute. Nu toți cernăuțenii prezenți se puteau împăca cu gândul că Pușcariu ar mai putea reveni vreodată în Ardeal. După cum se știe, ceea ce am prorocit eu atunci s-a împlinit, după mai puțini ani decît putea spera cineva în acel moment, în împrejurări asupra cărora Providența mi-a îngăduit să exercit o influență directă și hotărîtoare. Pușcariu a venit în Ardeal, devenind o glorie a Universității din Cluj.

A fost în seara aceea o atmosferă admirabilă în mijlocul intelectualității românești din Cernăuți. Mi-aduc și astăzi, după mai bine de o jumătate de veac, cu drag aminte de plăcerea sufletească pe care am simțit-o atunci și de căldura care s-a stabilit între mine și Pușcariu.

La scurtă vreme după aceea a izbucnit primul război mondial. Pușcariu își făcuse serviciul militar în armata austriacă, astfel că a fost mobilizat, ca ofițer de rezervă.

Împrejurările l-au adus în treacăt la Sibiu, în septembrie 1914. L-am întîlnit întîmplător, îmbrăcat în uniformă de ofițer austriac, la un concert religios care a avut loc la biserica evanghelică săsească. Am ieșit împreună de acolo. Era foarte tulburat de vremurile grele în care intrase omenirea și împreună cu ea și noi, fiecare la rîndul nostru. Spunea că se duce pe front și că cine știe dacă ne vom mai revedea vreodată sau nu. Ne-am despărțit cu multă tristețe și cu nădejdi nu tocmai mari pentru viitorul care devenise atît de nesigur.

În cursul războiului a înfruntat toate greutățile pe fronturile pe care a fost trimis. La un moment dat s-a răspîndit vestea, apărută și în ziare, care ne-a îndurerat pe toți cei care-l cunoșteam și îl apreciam, că ar fi murit pe front. Abia mai tîrziu am aflat, cu multă bucurie, că de fapt știrea respectivă nu fusese adevărată.

★

În primul guvern provizoriu — ca să zic așa — al Bucovinei românești din 1918, Pușcariu a deținut postul corespunzător al aceluia ministrului de Externe; nu li se spunea însă miniștri conducătorilor diferitelor departamente, ci directori. El a fost cel care a condus destinele politicii externe a Bucovinei de atunci, în care calitate a fost și la Iași, unde a luat contact cu regele și cu guvernul, coordonând activitatea de așa fel încît lucrurile să meargă fără poticniri prea mari spre ținta de mult dorită.

Cînd a fost în acea perioadă la Iași, nu l-am întilnit, dat fiind că eu eram pe atunci aproape toată vremea la Chișinău. Am urmărit însă mersul evenimentelor și trebuie să se găsească urme despre activitatea lui în „România Nouă” a mea, cu toate că, depășind oarecum cadrul preocupărilor directe ale ziarului, nu putea să i se acorde spațiul pe care l-ar fi meritat și care i s-a acordat în presa bucovinea ă.

★

Împrejurările au făcut ca la scurt timp după Unirea de la Alba Iulia să mă găsesc cu Pușcariu pe un plan foarte apropiat. Mă înapoiasem, după pribegia de peste patru ani, din nou la Sibiu, oraș care devenise capitala Ardealului autonom. Aici își stabilise sediul Consiliul Dirigent. În calitate în care fusesem numit, de secretar general al resortului de Instrucțiune și Culte, aveam, printre altele, și sarcina de mare răspundere de a organiza învățămîntul de toate gradele din Ardealul românesc, de sus și pînă jos. Dat fiind că șeful resortului, Vasile Goldiș, se ocupa mai mult de marile probleme politice ale vremii, numeroase și spinoase, aproape întreaga activitate legată de organizarea învățămîntului, în noile condiții create de Unire, cădea în sarcina mea. A crea un învățămînt românesc într-o provincie în care el a fost aproape inexistent secole de-a rîndul — redus la școlile primare întretinute de biserică, acolo unde mai erau — și a face acest lucru — cu toată lipsa de cadre pregătite — bine și repede, era o sarcină gigantică și de enormă răspundere pentru viitorul poporului nostru, ajuns să trăiască liber în țara lui.

Din primele zile după ce m-am înapoiat la Sibiu spre a-mi lua noua sarcină în primire, în decembrie 1918, s-a

pus — de la sine, pot să spun, dar și cu concursul oamenilor într-o măsură oarecare — problema universității din Cluj, care socoteam că va trebui să treacă printr-o transformare radicală, corespunzătoare situației nou create și cerințelor de cultură superioară ale populației românești majoritare, lipsită de o instituție proprie de învățămînt superior. Eram profund convins că în capitala Ardealului trebuia să avem o universitate românească, vechi deziderat neîmplinit pînă atunci al poporului nostru, pentru înfăptuirea căruia socoteam că sosise momentul.

Nu este locul aci a intra în amănunte în legătură cu diferențele de vederi dintre mine și dintre conducerea Consiliului Dirigent pe această temă. Evenimentele au fost arătate în alte lucrări, unele publicate altele aflate încă în manuscris. ³ Principalul este că am reușit să-mi impun punctul de vedere și să obțin mîna liberă atît de la Consiliul Dirigent cît și de la șeful resortului meu pentru a rezolva chestiunea cum voi crede eu mai bine, pe propria mea răspundere. Și am trecut astfel la fapte, ceea ce — cu toată modestia — trebuie să spun că a dus la una din realizările cu care mă mîndresc cel mai mult din întreaga mea activitate dusă pe tărîm obștesc. Să nu se uite că preluarea de către mine a universității și organizarea ei s-a făcut înainte de încheierea tratatului de pace de la Trianon, deci înainte de recunoașterea pe plan internațional a unirii Ardealului. Încredințați de tăria drepturilor noastre, am luat istoria în piept și ne-am spus: „Nu așteptăm cuvîntul conferinței de pace, căci cine știe cînd va veni acela și cum va veni! Convinși de dreptatea cauzei noastre, mergem înainte, preluînd toate riscurile asupra noastră. Poporul, însetat de dreptate, dornic de cultură, nu poate aștepta tratativele fără sfîrșit ale politicianilor.” Nu se putea altfel!

Afînd despre proiectele noastre, Nicolae Iorga se pronunțase în scris, în „Neamul românesc”, atît împotriva preluării universității maghiare din Cluj cît și împotriva creării în locul ei a unei universități românești. Aceeași atitudine a avut-o și urmașul lui V. Goldiș la conducerea resortului instrucțiunii și noul meu șef ierarhic, Valeriu Branisce, care se pronunțase categoric împotriva proiectelor mele, din care eu făcusem chestie de cabinet. A fost necesar să dau o luptă pe ambele fronturi: împotriva lui Iorga, care se bucura — pe drept de altfel — de un mare prestigiu la București, și a lui Branisce, care conducea resortul respectiv din Ardeal. Dacă

am putut înfrînge enormele dificultăți, aceasta nu s-a putut realiza decît printr-o luptă susținută și cu preluarea unor riscuri enorme^{3b}.

Pentru a organiza noua universitate trebuia făcută o lege. Legea învățămîntului secundar și superior din vechiul regat avea atîtea lacune încît consideram că nu putea fi utilizată pentru rezolvarea problemei noastre⁴. Ea permitea, de decenii întregi, amestecul politicianismului în așa de mare măsură în organizarea învățămîntului, încît ar fi zădărnicit de la bun început aproape orice măsură serioasă. Mi-era teribil de teamă de acel politicianism, care făcuse atîta rău și pe care eram hotărît cu orice risc să-l evit în ce privește organizarea noii universități, pentru ca aceasta să poată deveni cu adevărat ceea ce urmăream să devină, o citadelă de nivel ridicat a culturii și civilizației românești.

Nu ne puteam deci orienta după legea din vechiul regat, după cum nu ne puteam menține nici la legea vechii universități ungurești din Cluj. În cercurile conducătoare de la Sibiu dominau, în ce privește organizarea universității, păreri cu care nu mă puteam împăca. Se considera în general că această problemă se putea rezolva, pe cale birocratică, relativ ușor, prin numirea de către Consiliul Dirigent a unor profesori români în locul celor maghiari. M-am declarat de la început în modul cel mai categoric împotriva unei astfel de formule simpliste, susținînd că, în ciuda puterilor de care dispune, Consiliul Dirigent nu avea nici autoritatea morală și nici cea științifică să facă o universitate de valoare. Pentru așa ceva, consideram că trebuiau atrași oameni de specialitate, care să-și asume pentru posteritate răspunderea unei acțiuni de o asemenea amploare.

Am întocmit deci, de unul singur, o lege, foarte scurtă, compusă numai din patru articole, prin care am stabilit o modalitate simplă, dar în același timp eficace, după care reduceam la minimum posibil formalitățile birocratice, eliminînd însă în același timp posibilitatea influențelor politicianiste pentru realizarea unei astfel de opere. Prin lege, treceam răspunderea pentru organizarea Universității din Cluj unei comisii, care la început a fost compusă din douăsprezece persoane, recrutate de mine și numai de mine dintre cele mai distinse cadre pe care le aveau cele trei universități românești de atunci — din București, Iași și Cernăuți — și care apoi a fost mărită la douăzeci de membri, prin comple-

tarea ei cu alți opt profesori, numiți dintre candidații ardeleni la catedrele Universității ⁵.

Pentru a prezida o operă atît de mare trebuia să găsesc pe cineva care să se bucure de autoritate științifică, recunoscută pe cît posibil nu numai în țară ci și în afară de hotarele ei și care să vrea să preia o sarcină atît de dificilă. Nu mi-a fost deloc ușor să mă fixeze asupra unui om care să conducă comisiunea universitară. M-am frămîntat săptămîni de zile, m-am informat de la unii și de la alții, căutînd persoana potrivită, pînă cînd am ajuns să mă stabilesc asupra lui Sextil Pușcariu, care era în vremea aceea decanul Facultății de litere din Cernăuți. M-am hotărît să fac apel la el, după ce preluasem eu însumi universitatea de la foștii ei deținători, pentru funcția pe care o înfiinșasem, de Comisar general al Consiliului Dirigent pentru organizarea noii universități din Cluj. ⁶

N-a fost ușor să conving pe oamenii de la Sibiu să-l accepte pe Pușcariu pentru această funcție de mare răspundere; pînă la urmă însă s-au declarat de acord cu ea.

Cînd i-am comunicat lui Pușcariu, la Cernăuți, dorința noastră, el se afla tocmai într-o situație neclară, ca urmare a faptului că fusese luat în considerare să fie numit ministru al Bucovinei în guvernul central de la București, după ce unul din reprezentanții cei mai autentici ai acelei provincii s-a retras din politică. ⁷ Pușcariu era deci în acel moment prezumtivul reprezentant al Bucovinei în guvernul central.

Pușcariu mi-a răspuns mai întîi că în principiu primește sarcina respectivă, dar că ar putea veni abia după șase luni, deci pe la 1 octombrie. Noi nu puteam însă aștepta, sub nici un motiv, să treacă, pentru momentul acela, o extraordinar de prețioasă jumătate de an, fără să lucrăm intens la organizarea noii universități, pentru ca aceasta să-și poată începe activitatea încă în toamna anului 1919. I-am răspuns deci că nu puteam aștepta și că trebuie să spună clar dacă vine imediat sau nu, căci dacă nu va putea veni va trebui să căutăm pe altcineva.

Ca ardelean, Pușcariu năzuia, în mod firesc, să se întoarcă după Unire în Ardeal, așa că era tentat să preia răspunderea organizării Universității din Cluj. Văzînd din răspunsul meu că hotărîrea noastră este inflexibilă, în loc de a continua să trateze chestiunea prin corespondență, a venit în persoană la Sibiu, pentru a sta de vorbă și a căuta să ne înțelegem.

Vorbindu-mi din nou despre angajamentele pe care le are și despre faptul că este de acord să vină, dar că nu poate decît la 1 octombrie, i-am răspuns ferm:

— Nu putem admite nici o amînare, domnule Pușcariu. Universitatea trebuie să-și înceapă cursurile încă în toamna aceasta. Pînă în 48 de ore trebuie să ne dai răspunsul dacă primești sau nu primești această sarcină de mare onoare și răspundere. Mi-ar părea foarte rău să nu primești, fiindcă nu am cu cine te înlocui, dar dacă nu se va putea altfel, vom încerca și vom găsi alte căi.

A fost o întregă poveste, în care amîndoi ne mențineam punctele de vedere. Pînă la urmă, Pușcariu, care aștepta ca Ionel Brătianu să sosească de la Paris și să-l numească ministru în guvernul său ⁸, mi-a spus:

— Am să mă duc imediat la București, să caut să aranjez cumva chestiunea.

— Foarte bine, i-am răspuns eu, o să mergem împreună, să o terminăm acolo. Nu voiam să las lucrurile din mînă, la voia întîmplării!

Și am plecat imediat amîndoi spre București. Nu am ajuns însă pînă acolo, ci ne-am oprit la Predeal. Trenurile din Ardeal nu mergeau încă, pe vremea aceea, în continuare în vechea țară, ci trebuia să așteptăm vreo cinci-șase ore în Predeal pînă venea un tren de la București, care să se înapoieze apoi în Capitala țării. În răstimpul respectiv, Pușcariu a luat legătura telefonică cu președinția consiliului de miniștri, pentru a întreba dacă s-a întors primul ministru de la Paris. I s-a răspuns că nu se întorsese și că nu se știe cînd urmează a se întoarce.

Auzind acest lucru, i-am spus lui Pușcariu:

— Uite că nici măcar nu se știe cînd vine. În această situație nu mai are sens să merg mai departe pînă la București. Îmi pare foarte rău, dar nouă ne trebuie răspunsul dumitale astăzi. Trebuie să te hotărâști aici: primești, ori nu primești?

Pus în fața necesității de a lua pe loc o hotărîre, după frămîntări și o nouă chibzuință mi-a declarat că primește. L-am pus să facă imediat o declarație în acest sens, și cu hîtria respectivă în buzunar m-am întors la Sibiu. El s-a dus la București. Ce o mai fi făcut acolo nu știu, dar și-a respectat cuvîntul dat și peste cîteva zile a venit la Sibiu, pentru a stabili împreună modalitățile de lucru. ⁹

L-am numit deci pe Pușcariu, în calitate de Secretar general al Consiliului Dirigent, ca președinte al Comisiunii universitare create prin lege. Renunțând la rolul său din Bucovina¹⁰, el a plecat imediat după ce am stabilit modalitățile de lucru, la București, unde fusese stabilit sediul Comisiunii universitare¹¹. Comisiunea s-a întrunit mai întâi în formația ei inițială de douăsprezece persoane, la București, iar după aceea, într-o sesiune de aproape două săptămâni, la Cluj, unde au fost concentrate toate lucrările și toate cererile candidaților. Au fost în jurul a două sute de candidați. Aceștia trebuiau triați, și cum în comisiune erau prezenți cei mai de seamă savanți ai țării, nu le-am impus nici un fel de restricție în luarea hotărârilor. M-am situat pe punctul de vedere că nu puteam veni eu să spun celor mai mari savanți să facă așa sau în alt fel. Le-am spus: „Sînteți puși aici să rezolvați o problemă mare pentru viitorul cultural al țării și aveți o răspundere colosală în această privință. Să rugăm pe Dumnezeu să ne ajute să rezolvăm aceste lucruri în cel mai desăvîrșit chip posibil. Vi s-a acordat toate încrederea și cum veți face dumneavoastră așa va fi bine.” Procedul s-a dovedit a fi bun, după cum a confirmat-o trecerea timpului.

Pușcariu era un om rezonabil, un om care cîntărea toate lucrurile bine și care nu era condus de ambiții vane, ca mulți alții. Am fost întotdeauna fericit și am considerat că am avut un extraordinar noroc cu alegerea acestui om, cu care m-am înțeles perfect în toate chestiunile care priveau marea problemă a creării unei universități de prestigiu. Unde nu era suficient documentat se lăsa convins de mine, iar unde nu eram eu documentat mă lăsam convins de el, așa că, într-o colaborare ideală, am reușit să înlăturăm toate greutățile — care n-au fost nici puține, nici neînsemnate — și să găsim soluția cea mai bună posibilă. În modul acesta, toate piedicile ivite pe parcurs, uneori așa ca printr-un blestem ceresc, care păreau de neînlăturat, au putut fi evitate datorită colaborării noastre, a înțelepciunii lui Pușcariu și poate și a înțelegerii de care eu am dat dovadă.

După socoteala lui Pușcariu, pe care și-a exprimat-o și în discursul ținut mai tîrziu, cu ocazia inaugurării solemne a Universității, pentru înființarea acestei importante instituții ar fi trebuit — dacă s-ar fi urmat normele clasice de lucru — cel puțin doi ani de comisii, cu subcomisii și paracomisii, doi ani de zile în care să nu faci decît să tot muți dosarele dintr-un

loc în celălalt. Iar după părerea lui Emil Racoviță, exprimată după șapte ani de la înființarea Universității, părere care a fost publicată într-o lucrare franțuzească a vremii¹², dacă nu s-ar fi lucrat pentru organizarea Universității din Cluj așa cum s-a lucrat, nici după cei șapte ani ce trecuseră pînă atunci ea nu ar fi putut lua ființă cu metodele birocratice ale sfîntului Birocrațius de la București.

Și așa, grație în bună măsură înțelepciunii lui Pușcariu, care s-a dovedit foarte la locul ei, s-a putut face, în timpul scurt de numai cîteva luni, o universitate care putea sta cu onoare alături de universități cu oarecare trecut și care, după cum se știe, a răspuns tuturor așteptărilor noastre, ba uneori a depășit chiar și cele mai optimiste așteptări.

Tot timpul cît am conlucrat cu Pușcariu la organizarea universității clujene, activitatea a fost calmă și senină, fără nervi dintr-o parte sau alta, fără ca vreunul din noi să plece urechea într-o parte sau într-alta, să asculte intrigările care însoțesc în mod inevitabil fapte de acest fel atît în vremuri tulburi cît și în cele senine. Ne-am urmat, într-o perfectă unitate de vederi, drumul de la un capăt pînă la altul, fără cele mai mici cheltuieli inutile de timp și de fonduri.

Mărturisesc că mă găsesc într-o situație puțin încurcată cînd caut să-mi reamintesc și să redau amănunte din colaborarea mea cu Pușcariu din acea vreme. Modul cum s-a lucrat pentru rezolvarea fiecăruia din numeroasele obiective legate de constituirea noii universități a fost redat în unele lucrări apărute pe această temă¹³ precum și în alte capitole ale memoriilor mele. Din numeroasele momente din timpul colaborării noastre pe acest tărîm mă mărginesc a face amintire aici numai despre următoarele, peste care cred că este bine să nu trec, pentru a arăta cîtă energie a trebuit să fie desfășurată pentru a învinge enormele dificultăți ale ceasului respectiv.

Pușcariu avea anumite vederi în legătură cu modul de realizare a obiectivului nostru, cu privire la care eu nu mă ocupasem pînă atunci. Între altele, mi-a arătat că ar fi în interesul cauzei să facem apel la universitățile franceze, pentru a le cere concursul în unele domenii ale științelor în care noi nu aveam încă elemente suficient de bine pregătite. Ideea lui mi s-a părut de la început sănătoasă și am acceptat-o. Astfel, grație contribuției lui Pușcariu, am putut aduce la Cluj pe Emmanuel de Martonne¹⁴, marele geograf, care a

ținut în mai multe rînduri cursuri de geografie și care a avut, în timpul Conferinței de pace de la Paris, un rol deosebit de important, ca specialist, în fixarea granițelor României întregite. Socotesc că aportul lui de Martonne a constituit meritul personal al lui Pușcariu.

Tot grație lui am avut satisfacția să înființăm la Cluj o catedră de istoria medicinei, o catedră care pînă atunci nu se găsisse în programul nici unei alte universități și care a fost deținută de profesorul Guyart¹⁵ de la Universitatea din Lyon. Acest savant a ținut timp de cîțiva ani cursurile de istoria medicinei la Cluj și a avut marele merit că a înființat Muzeul de istoria medicinei și a format pe admirabilul său succesori, profesorul Valeriu Bologa¹⁶, care a dezvoltat apoi muzeul pînă la starea lui de înflorire de astăzi.

Tot grație lui Pușcariu s-a putut rezolva, în modul cel mai potrivit posibil, și un alt obiectiv al nostru, acela al ocupării catedrelor de limbi străine de la Universitate. Numai cu catedrele de limba maghiară am rămas în urmă, cu toate silințele de a le organiza în cele mai bune condiții. Prevăzusem, în această privință, în planul inițial de învățămînt, o catedră de limba maghiară, considerînd că ea reprezintă o necesitate pentru o universitate ardelenescă. Pușcariu a fost însă de părere ca să înființăm două catedre în loc de una, și anume una pentru istoria literaturii și a doua pentru filologie. Am căzut de acord și asupra acestui lucru și am introdus ambele catedre în plan. Nu găseam însă candidați pentru ele. Așa erau împrejurările în acea perioadă de imediat după război. Adevărat că s-au oferit cîțiva români să ocupe catedrele de limba maghiară; deși am fi putut alege dintre ei doi oameni capabili sub raport științific, noi am fost de părere că ar fi mult mai folositor cauzei Universității ca profesorii titulari ai acestor catedre să fie unguri. Neprezentîndu-se nici un candidat care să corespundă acestor vederi ale noastre, Pușcariu a fost de părere să ne adresăm Academiei maghiare cu o scrisoare prin care să o rugăm să ne recomande ea doi specialiști. S-a făcut scrisoarea respectivă, dar Academia n-a dat nici un răspuns solicitării noastre. Față de imposibilitatea de a completa catedrele așa cum socoteam noi că era bine, ne-am văzut nevoiți să reducem ulterior numărul acestora la una singură. Abia după cîțiva ani s-a găsit un profesor ungur, Gh. Kristof¹⁷, cunoscut datorită unor lucrări filologice destul de bune, care a acceptat cate-

dra universitară oferită, la care a funcționat pînă la 1940, cînd Universitatea s-a refugiat la Sibiu, iar el a rămas mai departe la Cluj.

★

După terminarea lucrărilor privind organizarea noii universități și în vederea începerii — din toamna anului 1919 — a cursurilor acesteia, a trebuit să fie numit rectorul, primul rector al Universității. După uzanțele universitare de pe acea vreme, rectorul ar fi urmat să fie ales de către corpul profesoral, cum s-a procedat, de altfel, cu rectorii următori. În acel moment însă, corpul profesoral era abia constituit și încă nu destul de pregătit pentru a se putea fixa asupra celei mai potrivite personalități căreia să-i încredințeze o sarcină atît de importantă ca aceea a primului rector, a omului care să asigure imprimarea, de la bun început, a celei mai prielnice atmosfere de lucru, neapărat necesară pentru sănătoasa dezvoltare a noii Universități. Datorită acestei considerații de principiu, numirea primului rector am hotărît-o eu, care preluasem întreaga răspundere față de Consiliul Dirigent în legătură cu problema înființării Universității. Nu am avut nici o îndoială că Pușcariu reprezintă cea mai potrivită personalitate pentru funcția de rector al noii instituții. Actul de numire este semnat de mine ¹⁸.

Un amănunt interesant din istoria relațiilor mele cu Pușcariu din acea minunată perioadă eroică a fost legat de inaugurarea solemnă a Universității din Cluj, cu privire la care trebuia să stabilim de comun acord un program în stil mare, aș putea spune chiar că uriaș.

Universitatea și-a început cursurile fără nici o solemnitate, la 3 noiembrie 1918. Deschiderea solemnă urma să se facă la 1 februarie 1920, la începutul celui de-al doilea semestru, pentru a avea timpul necesar în vederea organizării ei corespunzătoare. Asta a fost ideea mea. Pușcariu susținea să nu facem nici o inaugurare festivă, așa ceva fiind un lucru foarte pretențios și pe care el considera că nu avem posibilitatea să-l facem în condițiile de atunci, la nivelul înalt la care ar fi trebuit făcut. Iar dacă nu-l puteam face cum s-ar cuveni — spunea Pușcariu — mai bine să renunțăm la așa ceva. Eu însă îmi făcusem din capul locului un proiect, se putea spune grandios în felul său și de o îndrăzneală pe care astăzi poate că nu aș mai avea-o. Am vrut să fac din inaugu-